

Alfred Streim har i *Die Behandlung sowjetischer Kriegsgefangener im Fall Barbarossa* (1981) behandlet emnet med en utrolig detaljerigdom. Hagemanns litteratur er i det hele taget sparsom.

Sammenfattende må det siges, at tesen om »krigsforbrydelsen« er problematisk. Det virker, som om Hagemann har stirret sig blind på en juridisk indfaldsvinkel, selv om han ikke for alvor besidder kilderne til at underbygge denne. Bogens tese og anklage bygger i realiteten på meget få dokumenter, med Lindemanns rømningsordre efter den 9. maj og minerydningsansvarlig Hauptmann Geuers notat af 28. juli som de væsentlige omdrejningspunkter. Sidstnævnte er nok bogens mest interessante kilde, idet den beretter om dårlig forplejning og ringe disciplin blandt de tyske mineryddere.

Ifølge anmelderens mening havde det været langt mere interessant, hvis Hagemann havde ladet de juridiske spekulationer træde tilbage for andre perspektiver og overvejelser. Minerydningshistorien kunne f.eks. analyseres i forhold til stemningen efter befrielsen, med paralleller til blandt andet retsopgøret og situationen omkring de tyske flygtninge i Danmark. Hvordan behandlede man tyskerne og hvorfor? Et spørgsmål, der med fordel også kunne anskues på internationalt plan. Hvordan forløb befrielse og oprydning i andre tysk okkuperede lande? Inden for denne kontekst vil historien om minerydningen sandsynligvis bedre kunne foldes ud og give stof til eftertanke. For selv om *Under tvang* skyder forbi sit egentlige mål, så er minerydningen ved den jyske vestkyst ikke en køn historie. Den tåler nok yderligere opmærksomhed. Et mere definitivt svar på en række forhold omkring minerydningen – beslutningsprocessens forløb, den tyske holdning, forplejningen af minerydderne, deres frivillighed osv. – må vi nok vente med at få, til

Thomas Pedersen ved Tøjhusmuseet i København har færdiggjort sin ph.d.-afhandling om de tyske troppers tilstedeværelse i Danmark efter befrielsen.

Peter Scharff Smith

Bo Lidegaard: *Den højeste pris. Povl Bang-Jensen og FN 1955-59*. (Samleren, 1998). 270 s., 268 kr.

Som en udløber af sit arbejde med Kauffmann-biografien er Bo Lidegaard faldet over materiale, som har virket igangsættende for nærværende bogprojekt. Povl Bang-Jensen var Henrik Kauffmanns højre hånd på ambassaden i Washington under krigsårene og i den første efterkrigstid, indtil han i 1949 blev ansat i FN som Senior Political Officer i generalsekretærens afdeling for Political and Security Council Affairs. Bang-Jensen var faldet i unåde hos sine arbejdsgivere hjemme på Slotsholmen blandt andet som konsekvens af sin udiplomatiske optræden under en indberetningsrejse hjem til København i den såkaldte påskekrises tidlige fase i marts 1948. Avancementsmulighederne i udenrigstjenesten var altså udtømte, og skiftet til en »central, men ikke meget fremtrædende stilling« (s. 27) i FN-organisationen var den acceptable mulighed, som bød sig for den amerikansk gifte danske diplomat.

Bang-Jensens indsats i FN-regi kastede ikke megen opmærksomhed af sig, indtil han i 1956 fik til opgave at analysere begivenhederne i forbindelse med opstanden i Ungarn og fra 1957 blev tilknyttet den Special Committee on the Problem of Hungary, som generalforsamlingen nedsatte i januar 1957. Komiteen bestod af repræsentanter fra fem medlemslande med den danske socialdemokrat Alsing Andersen som formand. Bang-Jensen skulle som FN-medarbejder assistere komiteen i dens arbejde.

Arbejdet i Ungarnskomiteen blev i

bogstaveligste forstand begyndelsen til enden for Bang-Jensen. Han var utilfreds med den udformning, rapporten fik, talte direkte om sabotage af rapporten og så hele processen som et klart udslag af den Sovjetinfiltration, som den øverste ledelse af FN led under. Selv generalsekretær Dag Hammarskjöld var et gidsel i dette spil, hvilket ifølge Bang-Jensen forklarede, hvorfor sidstnævnte aldrig havde interesseret sig for eller engageret sig i Ungarnssagen. Allerede inden sin officielle tilknytning til komiteen havde Bang-Jensen bedt en embedsmand fra den amerikanske FN-mission om at søge at arrangere et møde for sig med CIA-chefen Allan Dulles, så Bang-Jensen kunne redegøre for sine mistanker (herunder blandt andet også, at russerne havde en muldvarp inden for CIA selv), som han hævdede at have fra højtplacerede østeuropæiske diplomater.

Der var dog ikke rigtig afsætning for Bang-Jensens konspirationsteorier, heller ikke til amerikanerne, måske især fordi Bang-Jensen aldrig ville eller kunne konkretisere anklagerne. Det gjorde han heller ikke i sine skrifter personligt stilet til Hammarskjöld, hvor han klagede over FN-sekretariatets bevidste udvanding og sabotage af komiteens arbejde. For Hammarskjöld var dette naturligvis meget alvorlige anklager, som han krævede enten dokumenteret eller dementeret. Hele sagen fik også en yderst konkret dimension. Bang-Jensen var nemlig den eneste, som kendte den rigtige identitet på de ungarske vidner, som havde været indkaldt for komiteen. I rapporten optrådte de under pseudonym, men da Bang-Jensen efter rapportens færdiggørelse blev bedt om at indlevere vidnelisten, nægtede han med henvisning til, at dels havde han lovet vidnerne fuld anonymitet, dels var generalsekretariatet på grund af østfiltrationen på ingen måde »sikkert«. Den teoretiske mistænkeliggørelse fik såle-

des konkrete implikationer, som var helt uantagelige for Hammarskjöld og den øvrige FN-ledelse.

Dette blev indledningen til et langvarigt slagsmål mellem FN som organisation og en stadig mere desperat Bang-Jensen. Bang-Jensen blev først forflyttet til andet arbejde, siden fyret, og han led efterfølgende nederlag ved Administrative Tribunal, hvortil han havde indklaget fyringen, inden den endelige dom blev eksekveret sent i november 1959, da Bang-Jensen blev fundet skudt på en sti i Alley Pond Park i New York. Den officielle forklaring lød på selvmord, men en række mystiske omstændigheder samt den ikke ubetydelige mængde af mægtige fjender, som kunne have ønsket sig Bang-Jensen af vejen, har bidraget til mistanken om mord. Lidgaard afgør ikke spørgsmålet, men afslører på bogens sidste linjer nok, hvilken tolkning han hælder til: »Hvad der end skete i Alley Pond Park hin november morgen i 1959, har den tanke ikke ligget Povl Bang-Jensen fjernt, at tabte han kampen, kunne han ikke fortsætte« (s. 233). Som bogen detaljeret gør rede for, havde der været mange muligheder for kompromis undervejs. Men Bang-Jensen var ikke kompromisets mand.

Bogen er opdelt i seks kapitler. Et kort om personen Bang-Jensen; et længere, fint kapitel om Ungarnskrisen baseret på den nyeste forskning og på de mange dokumenter offentliggjort af Cold War International History Project. Dette kapitel 2 er faktisk det bedste, der i dag findes på dansk om Ungarnskrisen. Herefter følger så i kapitlerne 3-6 behandlingen af de forskellige stadier i »Bang-Jensen sagen«.

Det er naturligvis disse fire kapitler, der udgør bogens hoveddomdrejningspunkt. De er i hovedsagen vellykkede trods de mange åbenlyse faldgruber, som byder sig til i en historie med så mange løse anklager, rygter, konspirationer og

punktvis reel mangel på tilgængelig og sikker viden. Men Lidegaard klarer skærene, blandt andet via sit gode kendskab til tidens diplomatiske miljø, spilleregler – og arkivalier. Med en mere begrænset tilgang til sagen end Lidegaards ville man måske falde for fristelsen til at se Hammarskjöld præcis i det lys, som Bang-Jensen gjorde. Omvendt kunne et overfladisk kendskab til FN-miljøet også let friste til en helt ureflekteret bortdømmelse af Bang-Jensens synspunkter. Men som Lidegaard klart viser, var Bang-Jensens frygt for vidnernes skæbne, hvis vidnelisten havnede i et generalsekretariat med massiv sovjetisk indflydelse, ikke grebet ud af den blå luft. Bogens store styrke er således dens åbne og nuancerede tilgang til begge parter argumentation og synspunkter.

Når dette er sagt, er der ind imellem en tendens til at male konflikten om den lille, renfærdige og idealistiske mands opgør med det mægtige og umenneskelige bureaukrati lige stærkt nok op. Dette aspekt hører bestemt med i fortællingen, men der mangler undertiden en mere kritisk distance til Bang-Jensens motiver. Der er for det første ingen undersøgelse af, om Bang-Jensen via sine beføjelser til at fremskaffe vidner faktisk forfulgte sin egen politiske dagsorden. Der var jo trods alt anklager om, at han manipulerede med vidnesammensætningen.

For det andet søger Lidegaard at præsentere et billede af Bang-Jensen som en liberal humanist, som trivedes bedst i omgang med folk som Niels Bohr etc. På den anden side må man konstatere, at Bang-Jensen ikke holdt sig tilbage fra at slå ned på Hammarskjölds »karakterbrist« (i.e. homoseksualitet). Dette gjorde han ifølge Lidegaard »Ikke på grund af bigot forargelse, men fordi stormagternes angivelige kendskab til generalsekretærens 'karakterbrist' udsatte denne for en pression ...« (s. 213). Jeg er ikke overbevist om,

at dette er den eneste forklaring, for var det ikke også Bang-Jensen, der i slutningen af 1940'erne af egen drift havde bedt State Department om ikke at stationere »negro soldiers« på Grønland? Var Bang-Jensen ikke også hele tiden tæt på en nærmest McCarthyistisk antikommunisme? Man fornemmer en aversion mod sorte, bøsser og kommunister, som er svær at forlige med – selv efter datidens målestok – en udpræget liberal, humanistisk indstilling.

Og endelig – for det tredje – er det vanskeligt at forstå, hvordan Bang-Jensen på den anden side kan fremstå som den undertiden meget rabiate antikommunist, der rapporterede hjem til København fra Washington i perioden 1947-49, og som angreb FN-systemet for at underlægge sig sovjetisk og kommunistisk indflydelse i perioden 1956-1959, med hans mellemliggende engagement sammen med Bohr for åbenhed mellem systemerne og fælles fredelig udnyttelse af atomteknologien. Var Bang-Jensens engagement i Bohr-sagen ikke også båret af opportunistiske og personlige ambitioner? Bohr var jo trods alt ikke en hr. hvem som helst, slet ikke for en ærgerrig og efter egen mening undervurderet kapacitet som Bang-Jensen. I ganske mange af de citater, som bringes i bogen, ikke mindst i tilknytning til Bohrengagementet, dukker ønskerne om forfremmelse klart og tilbagevendende op til overfladen.

Meningen med at fremhæve disse aspekter er ikke at eliminere ædlere motiver hos Bang-Jensen. Men det virker, som om Lidegaard er veget tilbage for at udsætte Bang-Jensen for det kritiske syrebåd, som hans egne analyser lægger op til. Denne tilbageholdenhed står for øvrigt i klar kontrast til den behandling, som bliver Alsing Andersen til del. Ham tøver Lidegaard ikke med at eksponere og af og til endda lige hurtigt nok. Eksempelvis når han hævder, at Alsing An-

dersens internationale engagement i efterkrigstiden var en konsekvens af, at han var blevet så belastet af samarbejdspolitikken, at han var blevet en politisk umulighed som minister (s. 107). Selv om det sidste jo er rigtigt, så havde Alsing Andersen altså helt tilbage fra 1920'erne aktivt beskæftiget sig med arbejderbevægelsens internationale spørgsmål, og han var allerede i mellemkrigstiden en af partiets fremmeste internationale eksperter. Det internationale var således hverken en ny boldgade eller en skammekrog for Alsing Andersen.

Trods disse indvendinger er bogen som sagt ikke ukritisk over for Bang-Jensen. Den er også yderst velskrevet og vedkommende og belyser med sagen Bang-Jensen et genkommende politisk dilemma, nemlig behovet for at finde en balance mellem anstændig idealisme og nødvendig pragmatisme og behovet for at kunne se både den enkeltes ret og heldens interesse. Bang-Jensen fandt aldrig dette balancepunkt og kom til at betale den højeste pris herfor.

Thorsten Borring Olesen

Klaus Petersen: *Legitimität und Krise. Die politische Geschichte des dänischen Wohlfahrtsstaates 1945-1973.* Nordeuropäische Studien, Bd. 13. (Berlin Verlag, 1998). 337 s., 78 DM.

Der er her tale om noget så sjældent som en forskningsbaseret og empirisk dybtgående oversigt over den danske velfærdsstats historie i den anden halvdel af det 20. århundrede. Allerede titlen angiver imidlertid, at der er tale om mere end en oversigt. Forfatteren ønsker at studere udviklingen i velfærdsstatens legitimitet og – først og fremmest – dens krise og debatten om en reform af velfærdsstaten i de sene 1960'ere og tidlige 1970'ere.

Værket synes stramt struktureret.

Indledningsvis drøfter forfatteren problemet med at afgrænse og definere velfærdsstaten. Derpå følger en kortfattet, men i øvrigt glimrende og nyttig oversigt over forskningen og teorierne om den danske velfærdsstats karakter og rødder. Forfatteren tager i dette spændingsfelt udgangspunkt i de seneste års genopliven af den politiske historie og vil anlægge et aktørorienteret perspektiv, hvor velfærdsstaten som politisk »projekt« træder i centrum. Samtidig er det hensigten at placere aktørperspektivet inden for de strukturelle omgivelser og rammer. Der er altså tale om et ambitiøst oplæg, som først og fremmest søges realiseret med dels en tilbagevendende redegørelse for de fire gamle partiers stilling, dels et fokus på cand.polit.'ernes opstigen i Socialdemokratiet og på »eksperternes« tiltagende rolle i velfærdsopbygningen. Fokus er således rettet mod de traditionelt ledende lag i partisystemet, og forfatteren vil da også med henvisning til Peter Baldwin først og fremmest finde udtrykket for disses bestræbelser i den konkrete lovgivning. Hermed lægger han sig ligeledes fast på at opfatte velfærdsstaten som en serie love og en deraf fremvoksende lovgivningsramme (s. 33). De strukturelle rammer lokaliseres i Den Kolde Krig og i de økonomiske, politiske og åndelige strukturforandringer gennem perioden.

Bogen er opbygget med forfatterens periodisering af velfærdsstatens fremvækst som grundplan. Perioden 1945 til 1950 opfattes som en orienterings- og overgangsfase, hvor konturerne til velfærdsstaten ses. Dette afsnit benyttes i øvrigt fikst til at introducere den danske udgangsposition i 1945 og de politiske partiers positioner. Perioden 1950 til 1958 opfattes dernæst som velfærdsprojektets formuleringsfase. Det gælder specielt inden for Socialdemokratiet i almindelighed og i kredsen af cand.polit.'er i særdeleshed, hvor man søgte at